

գիրք, կարծես անի՝ հրեշտակ մը ծաղիկ- ներու մէջ կը թաղէ եւ կու լայ անոր վրայ»։ «Թէրգեան անհունապէս ներշնչուած է լամարդինի դաշնակներէն, սա- կայն այնպիսի՝ ճարտար իւրացում մը ունի, որ վարպետին պէս զմայլում կը պատճառէ...»։ «Իր մեղրալեզու վարպե- տին՝ Ալիշանի մանկունի անմեղութիւնը հազած է կանաչ հասակին. այն ատեն է որ երգած է կարգ մը քնքուշ բանաստեղ- ծութիւններ...»։ Մանկական խանդակաթ անուրջներ ունի, կարծես ըրպուլի մա- նուկին հրեշտակը իրեն կը թելադրէ, և ֆրանսացի քերթողէն աւելի գերազանց փափկութեամբ կը շարժէ իր մանկունի քնարը»։

Այդ առաջին ուսումնասիրութեանս զըր- ուտականին հետ խստապահանջ ալ եւ դած եմ կարգ մը թերութեանց նկատմամբ։ Եւ մեր քննադատներն ու մեծ մտաւորա- կանները մամուլի մէջ եւ առանձին նա- մակներով նոյն «Դէմքեր»-ուս առթիւ միայն գնահատականներ գրեցին։

Յոյց տալու համար թէ միայն ես չեմ որ թէրգեանի վրայ անզուսպ հիացում ունիմ՝ ըսած եմ հոն. «Դժուարահաճ գրիչներն իսկ՝ իր հասցէին զլացած չեն արժանաւոր դրուատիք։ Ա. Արփիարեան, Ջօհրապ, Ա. Չօպանեան գուրգուրանքով կը յիշեն թէրգեանի գեղեցկագիտական ճաշակը»։ Եւ երկար ուսումնասիրութիւնս կը վերջացնէի ըսելով. «Թէրգեան վար- պետի մեծ համբաւով կ'ապրի մեր գրա- կանութեան մէջ»։

Առաջին ուսումնասիրութիւնս լոյս կը տեսնէր 1913ին։ Ու երբ կը ստանայի նոյն քերթողին «Բանաստեղծութեանց ամ- բողջական հաւաքածոյ»-ն 1929ին տըպ- ուած. խնդրանք իր որդւոյն՝ Ճարտա- րապետ Պրն. Եղուարդի՝ մատենախօսական մը կը գրէի «Բազմավէպ»-ի մէջ, այդ կ'արտատպուէր իմ «Ազգային Դէմքեր»-ու թ. շարքին մէջ, 1931ին։ Եւ ահա երկու տարի անցնելէն վերջը, չեմ գիտեր ինչ

պատահեցաւ որ Պրն. Ա. Չօպանեան յան- կարծ («Անահիտ»-ի վերջընթեր թիւին մէջ) զիս անիրաւած կը նկատէ հանդէպ թէր- գեանի քերթողական մեծ արժանեաց, և յետոյ, ոչ միայն բարեկամութենէ կ'անցնի թշնամութեան, այլ կը գրէ իմ մասին այնպիսի բաներ, որոնք հակասական կը թուին քսան տարի առաջ ինծի ուղղած նամակներուն։

Քննադատ մը, ըստ իմ տեսութեան կը քննէ գործ մը և ըստ այնմ կը կշռէ զայն և կը դատէ. քսան տարի առաջ թէրգեանի վրայ գրած ատենս ըսած էի. «Ուսումնա- սիրութեանցս մէջ՝ բնաւ կոյր հիացող մը չեմ ուզած ըլլալ. այն ատեն հեղինակ մը լաւ վերլուծուած է, երբ մատնանիշ կ'ըլլան անոր յաջող եւ անյաջող կող- մերը։ Ամէն քննադատ՝ իր տեսակէտով կրնայ չափել իր ուսումնասիրած հեղի- նակին արժանիքը։ Ազատութեամբ գրելու ենք՝ նոյնիսկ մեր պաշտած գրական դէմ- քերուն վրայ։ Կոյր հիացումը շատ ան- գամ կը կաշկանդէ մեր դատելու կարո- ղութիւնը։ Քննադատել հեղինակները՝ ըստ առակին շատ դիւրին է, սակայն իրակա- նութեան մէջ շատ դժուարին է»։

Թէրգեանի «Բանաստեղծութեանց ամ- բողջական հաւաքածոյ»-ին առթիւ ուսում- նասիրութիւնս կը սկսէի այս տողերով. «Թէրգեանը կը պահեմ այն բարձրութեան վրայ ուր տարիներ առաջ բարձրացու- ցի...»։ Եւ անոր տաղանդին վրայ տա- րակոյս չձգելու համար կը գրէի թէ «Հայ մատենագրութեան պատմիչները զինք լաւ չէին ուսումնասիրած. գուցէ իր երկերուն ամբողջական հաւաքածոն ուսումնասիրե- լով՝ այլեւս կարող ըլլան ճանչնալու ա- նոր տաղանդի յայտնի նշանները»։ Շատ պարզ են կարծեմ այս տողերը. կը հաս- տատեմ թէրգեանի տաղանդ ըլլալը, թէ կը մերժեմ...։ Ապա շեշտելու համար իմ ըսածներս կ'աւելցնէի. «Արդար կշռով կշռուած չէ թէրգեանի արժանիքը։ Թէր- գեան իրրեւ գրագէտ, իրրեւ գեղեցկագէտ,

իրրեւ նրբաճաշակ բանաստեղծ՝ համբա-ւէն աւելի արժանիք մը ունեցած է...։ Մեր գրականութեան մէջ եզակի դէմք մըն է եղած իր մտածելու, իր գրելու, իր եր- գելու նուրբ ճաշակին անմասն և աննը- մանելի յատկութիւններովը»։ Եւ մեր յարգելի Չօպանեանը չի խղճեր ըսելու որ Միթարեան մեր մտաւորական սա- նին հետ իրրեւ թէ քննադատութեանցս նին հետ իրրեւ թէ քննադատութեանցս մէջ անիրաւած եմ. սակայն ինչպէս իմ գնահատական պարզ արտայայտութիւն- ներս անյայտ կը մնան իրեն. ինչպէս վրիպած են իր աչքէն նաեւ սա տողերը. «Ան (թէրգեան) իր բարոյական վարդա- պետութիւնները գրելու ատեն Շէքսպիրի փետրագրիչը կը գործածէ. ու երբեմն ալ Մէփիսթոփելի պատմուճանը փառասէն

փոխ կ'առնէ։ Ան Ալիշանէն կը ներշնչուի գթութեան և գորովի քնարն հնչեցնելու պահուն։ Միթարեան դաստիարակութիւ- նը զինքն անսայթաք կ'առաջնորդէ»։ Եւ այս երկրորդ ուսումնասիրութիւնս կը վեր- ջացնէի հետագայ տողերով. «Բառին ամե- նէն հարազատ ըմբռնումով՝ թէրգեան եղաւ սրտի ձայնին ամենէն ազնուական բանա- ստեղծ թարգմանը»։

Եւ այսքանը բաւ է կարծեմ Պրն. Չօ- պանեանի սրտի հանգստութեան համար. թէ դարձեալ զիս պիտի ուզէ վախ առնել այն պատուանդանէն ուր զիս դրած էին Արփիարեան, Ջարդարեան, Կիւրճեան, Վարուժան և այլն՝ փոյթ չէ։

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

Պ Ա Տ Ա Ս Խ Ա Ն Ս “Ս Ի Ո Ն” Ի Ն

Իր փետրուար թիւով՝ անդէպ անդրա- դարձութիւն մ'ըրած է իմ անցեալ Նո- յեմբեր — Դեկտեմբեր յօդուածիս առթիւ. «Ակամայ» է կ'ըսէ իր դիտողութիւնը, որով պատասխանս ալ ըստ այնմ, ներո- դամիտ պիտի ըլլայ. բարեկամի, բայց արդար։

Մինչ կորովամիտ ազգասէրներ, լաւ թափանցելով գրութեանս ոգւոյն մէջ, առանց խտրի կամ բծախնդրութեան, փութացին խրախուսել զիս գրով, — ու քանի որ մահուան ատեն դժոխքը կողոպ- տեց անոր մէջ գերի եղողները հանելով, «և այժմ ի ձեռն (քահանային) նոյն կա- տարի խորհուրդ»։ Պատարագիչը շնորհա- կալ կ'ըլլայ Գրիստոսի, «որ... զենմամբ քո (իմ ձեռքովս) քաւեցեր զննջեցեալսն որ այժմ յիշատակեցան։ Այժմ, այսինքն՝ ճիշտ հիմակ պատարագելուս ատեն՝ ար- դէն քաւեցիր, ազատեցիր իմ յիշատակած ննջեցեալները։ «Այժմ... քաւեցեր» վեր-

անկից զգուշացնել ջանացած։ Խմբագրին նպատակն ինչ է. Հայ եկեղեցին պաշտ- պանել, թէ Լութերի աղանդը ջատագու- վել։ Առաջնոյն դէմ բան մ'ըսած չեմ, իսկ երկրորդին նկատմամբ՝ ինչ կը նշա- կէ իր դիրքը...

Մ. Գոշ պատարագին կ'ընծայէ մեռել- ները քաւելու գօրութիւն. «Միշտ քա-ւող մեռելոց». քահանան՝ «զննջեցեալսն քաւե աղերսիւ»։ Եւ դեռ. ինչպէս Գրիս- տոս իր մահուան ատեն դժոխքը կողոպ- տեց անոր մէջ գերի եղողները հանելով, «և այժմ ի ձեռն (քահանային) նոյն կա- տարի խորհուրդ»։ Պատարագիչը շնորհա- կալ կ'ըլլայ Գրիստոսի, «որ... զենմամբ քո (իմ ձեռքովս) քաւեցեր զննջեցեալսն որ այժմ յիշատակեցան։ Այժմ, այսինքն՝ ճիշտ հիմակ պատարագելուս ատեն՝ ար- դէն քաւեցիր, ազատեցիր իմ յիշատակած ննջեցեալները։ «Այժմ... քաւեցեր» վեր-

